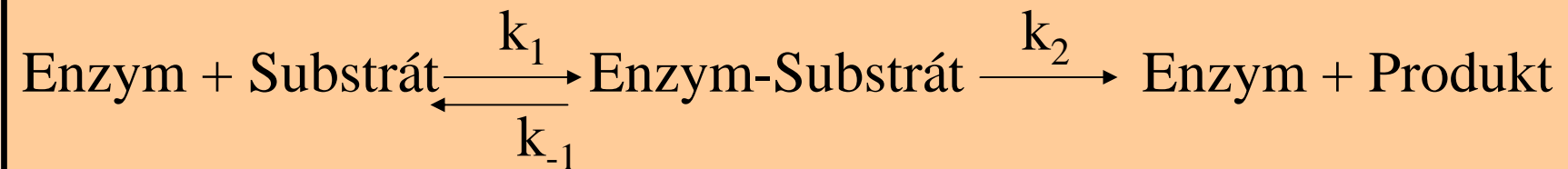

ENZYMOVÉ BIOSENSORY

BIOKATALYTICKÉ SENSORY - rekogniční prvek je enzym = bílkovina, která biokatalyticky přemění určitý specifický substrát na produkt.
V nejjednodušším případě lze popsat schématem:

Rychlost vzniku produktu podle rovnice Michaelise-Mentenové:

$$v = \frac{V_{\max} [S]}{K_m + [S]}$$

$V_{\max}$ je maximální rychlost při saturaci substrátem:

$$K_m = (k_{-1} + k_2)/k_1$$

Pro enzymové sensory platí upravená rovnice Michaelise-Mentenové:

- Rychlost v ní vystupuje jako měřený signál
- Snaha udržet koncentraci substrátu mnohem nižší než je K_m , protože pak závisí odezva lineárně na koncentraci substrátu, pro $[S] \ll K_m$ a $[S]$ v jmenovateli zanedbat
- Při immobilizaci enzymů v biosensorech dochází obvykle ke změně K_m , takže se dá určit jen zdánlivá hodnota.

$$v = \frac{V_{\max} [S]}{K_m + [S]}$$

Typ biorekogniční vrstvy

- ❑ purifikovaný enzym
- ❑ biologický materiál (buňky, tkáňové řezy)
- ❑ jeden enzym nebo dva i více, které spolu kooperují-katalyzují následné reakce nebo recyklační procesy

- ✓ stanovení substrátů
- ✓ stanovení inhibitorů
- ✓ stanovení aktivity enzymů

Stanovení substrátů

ANALYT

substrát imobilizovaného enzymů

PŘEVODNÍK

elektroda nebo optický systém

Příklady stanovení látek jako substrátů

- ✓ sacharidy
- ✓ alkoholy a fenoly
- ✓ kyseliny
- ✓ aminokyseliny
- ✓ dusíkaté látky
- ✓ purinové báze
- ✓ estery a amidy
- ✓ triglyceridy
- ✓ fosfolipidy
- ✓ penicilin

GLUKOSA

Význam: v klinické biochemie
v potravinářství

Hodnoty. normální: 5 mM, patologické: až 50 mM

Léčba: inzulin

Požadavky na biosensor:

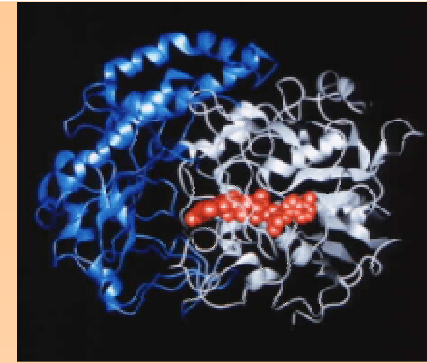
rozsah: do 20 mM, limit detekce 0,1 mM

koncentrace glukosy v krvi není stabilní, ale klesá
za hodinu až o 10%

stabilizace pomocí NaF a detergentů

GLUKOSA

Biorekogniční vrstva

- **glukosaoxidas** EC 1.1.3.4. *Aspergillus niger*

Penicillium notatum

dimer se dvěma FAD kovalentně vázaný na podjednotky
16% glykosylových zbytků

M_r 160 kDa

specifická aktivita 200 U/mg (i více, poměrně stabilní)

oxiduje pouze β -formu

- **glukosodehydrogenasa** EC 1.1.99.17, PQQ

Acinetobacter calcoaceticus

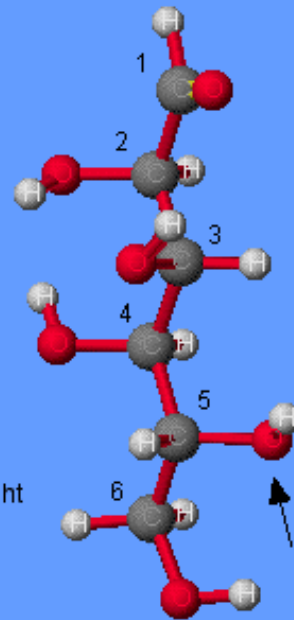
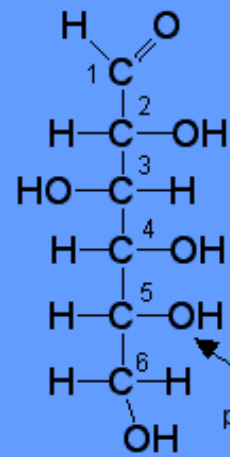
snadno přenáší elektrony na mediátory (ferrocen)

má vysoké číslo přeměny, poskytuje nejvyšší signál

- **pyranosaoxidas** = glukosa-2-oxidas

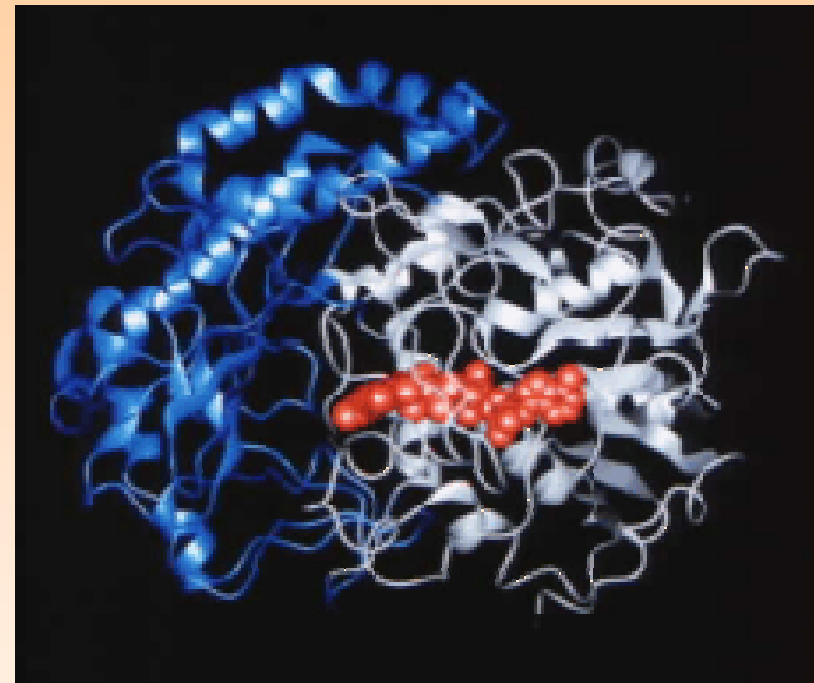
nevýhoda: reaguje s dalšími sacharidy

D-Glucose

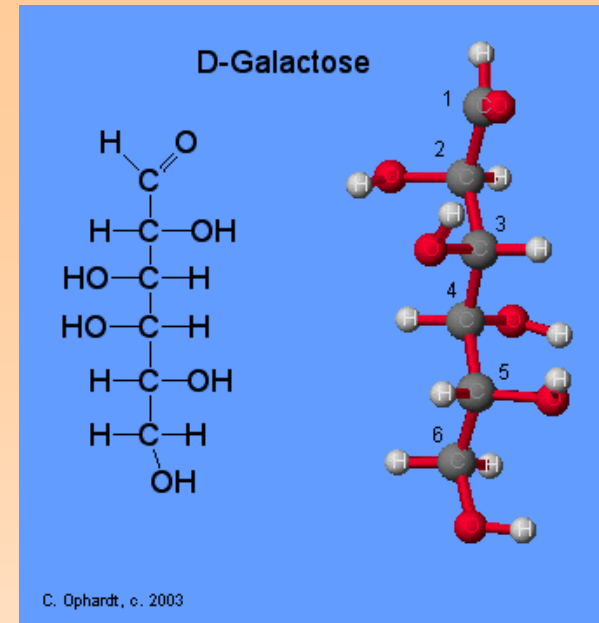

projects right
for the D
isomer

C. Ophardt, c. 2003

GALAKTOSA

□ klinické biochemii

Galaktosemie: chybí galaktosa-1-fosfáturidyltransferasa (enzym pro metabolismus galaktosy v dětském věku - -průjem, zástava růstu, mentální retardace)

je potenciálně toxická při poruchách odbourávání
hladina v séru: pod 0,25 mM

Biorekogniční vrstva:

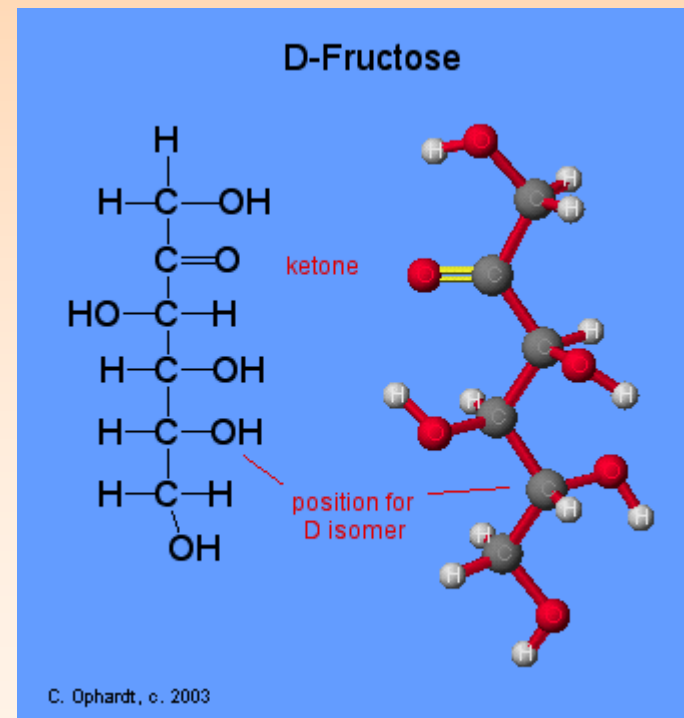
galaktosoxidas EC 1.1.3.9, kuproprotein
má afinitu k oběma anomerům

FRUKTOSA

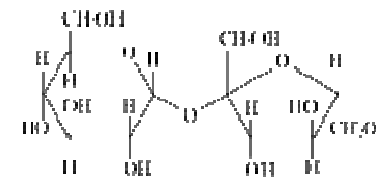
- potravinářský průmysl (alternativní sladidlo)
- klinická biochemie intolerance fruktosy způsobená chyběním aldolasy, štěpící v játrech fruktosa-1-fosfát. Hromadící se fruktosa vede k inhibici fosfoglukomutasy poruše přeměny glykogenu na glukosu, což se projeví hypoglykemií po zátěži fruktosou.
Onemocnění poškození CNS, jater, porucha růstu, poškození ledvin
Řešení: vynechání fruktosy a sacharosy ve stravě

Biorekogniční vrstva

fruktosodehydrogenasa (mikrobiálního původu)
membránově vázaný enzym přenášející
elektrony na umělé akceptory
např. ferricyanid

SACHAROSA

Význam: potravinářství a cukrovarnictví
(v cukrovce je obsah 15 až 25%)

Biorekogniční vrstva:

je třeba imobilizovat několik enzymů:

INVERTASA (EC 3.2.1.26) hydrolýza

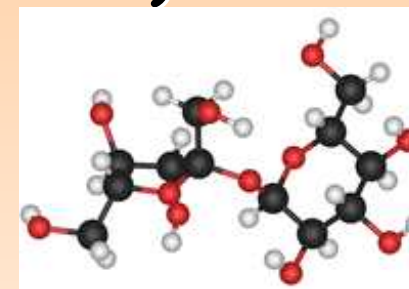
sacharosy na α -glukosu a fruktosu

MUTAROTASA (EC 5.1.3.3) urychluje

ustavení rovnováhy mezi oběma anomery
glukosy (spontálně - pomalu)

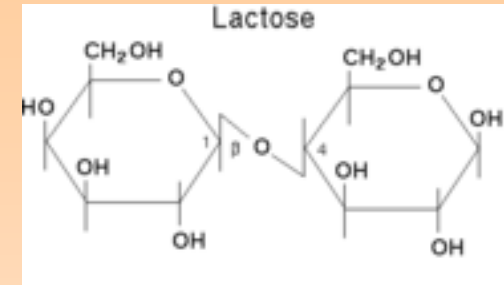
GLUKOSAOXIDASA (EC 1.1.3.4.)

oxiduje β -anomer glukosy za vzniku H_2O_2

LAKTOSA

= MLÉČNÝ CUKR
(β -D-galaktosyl-4-O-glukosa)

V lidském mléku: 0,3 až 0,6 mM

V kravském mléku: 0,25 až 0,28 mM

Analýza v potravinářství - určení obsahu sušeného mléka v produktech.

Biorekogniční vrstva:

β -galaktosidasa (EC 3.2.1.23)

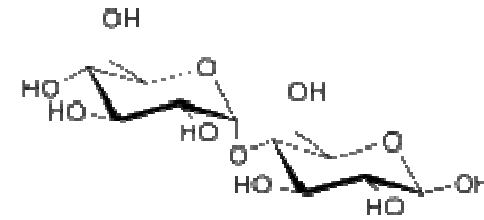
poskytuje oba monosacharidy

pak se použije jeden z následujících:

galaktosoxidasa (EC 1.1.3.9)

nebo glukosaoxidasa (EC 1.1.3.4)

MALTOSA

Význam: klinické biochemii při stanovení aktivity α -amylasy (onemocnění slinivky)

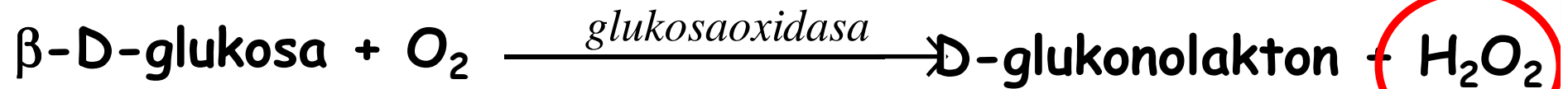
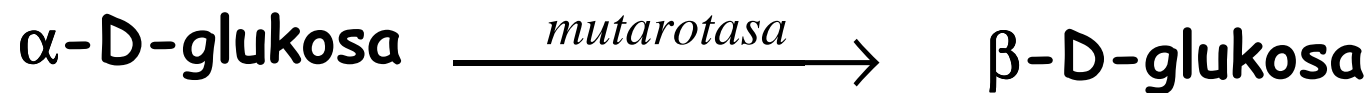
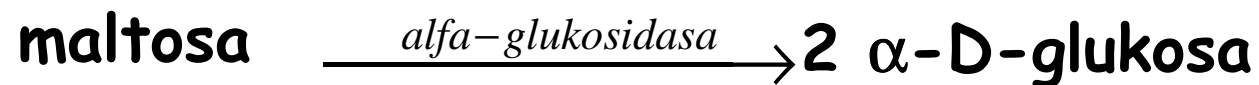
Biorekogniční vrstva

α -glukosidasa (EC 3.2.1.20) z kvasinek
hydrolýza na dvě α -glukosy

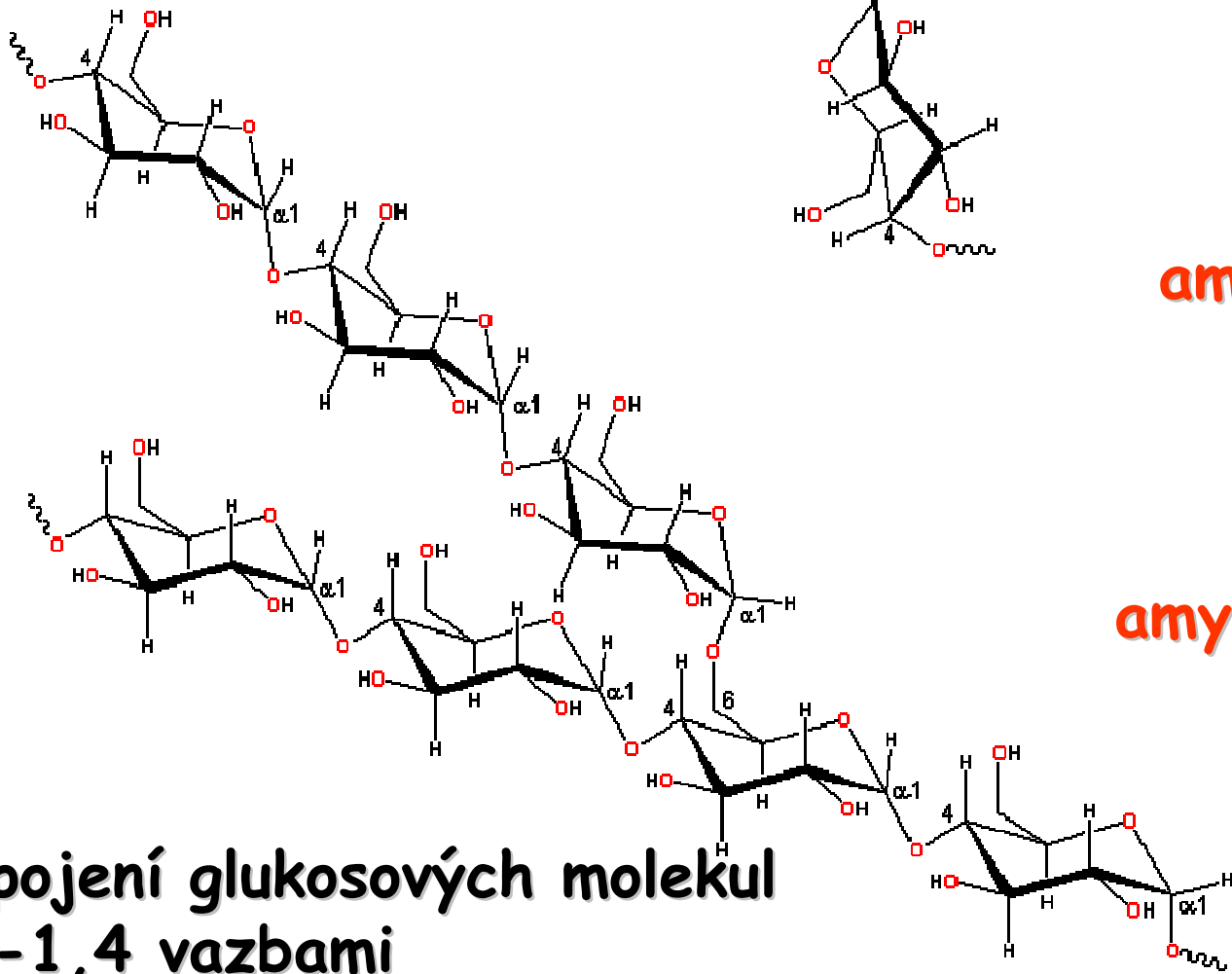
mutarotasa (EC 5.1.3.3) z vepřových ledvin
přeměna α -glukosy na β -glukosu

glukosaoxidasa (EC 1.1.3.4)
oxidace glukosy na kyselinu glukonovou
peroxid vodíku

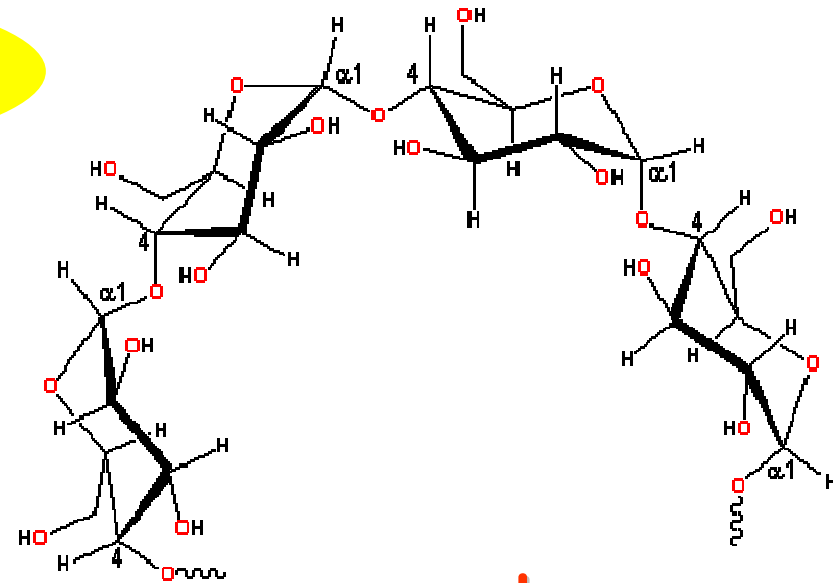

ŠKROB

amylosa

amylopektin

spojení glukosových molekul
α-1,4 vazbami

Význam: stanovení v obilí, rýži, bramborách

Biorekogniční vrstva:

nejprve je nutné provést hydrolýzu

glukoamylasou (EC 3.2.1.3) **exo-1,4- α -glukosidasa**,
 α -amylasu (EC 3.2.1.1), která produkuje maltosu +
dextriny (4 až 12 glukosových jednotek)

α -glukosidasa (EC 3.2.1.20), která přemění
maltosu na dvě glukosy (α)

mutarotasa (EC 5.1.3.3) katalyzuje přeměnu
 α -glukosy na β -glukosu,

glukosaoxidasa (EC 1.1.3.4) oxiduje glukosu
za vzniku peroxidu vodíku a kyseliny glukonové

Problém: velikost molekuly škrobu
reaktoru

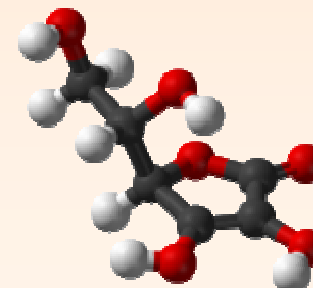
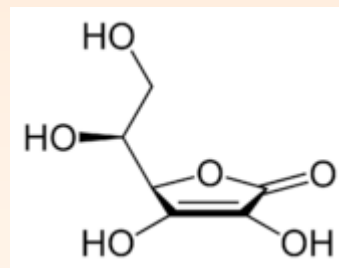
VITAMÍN C

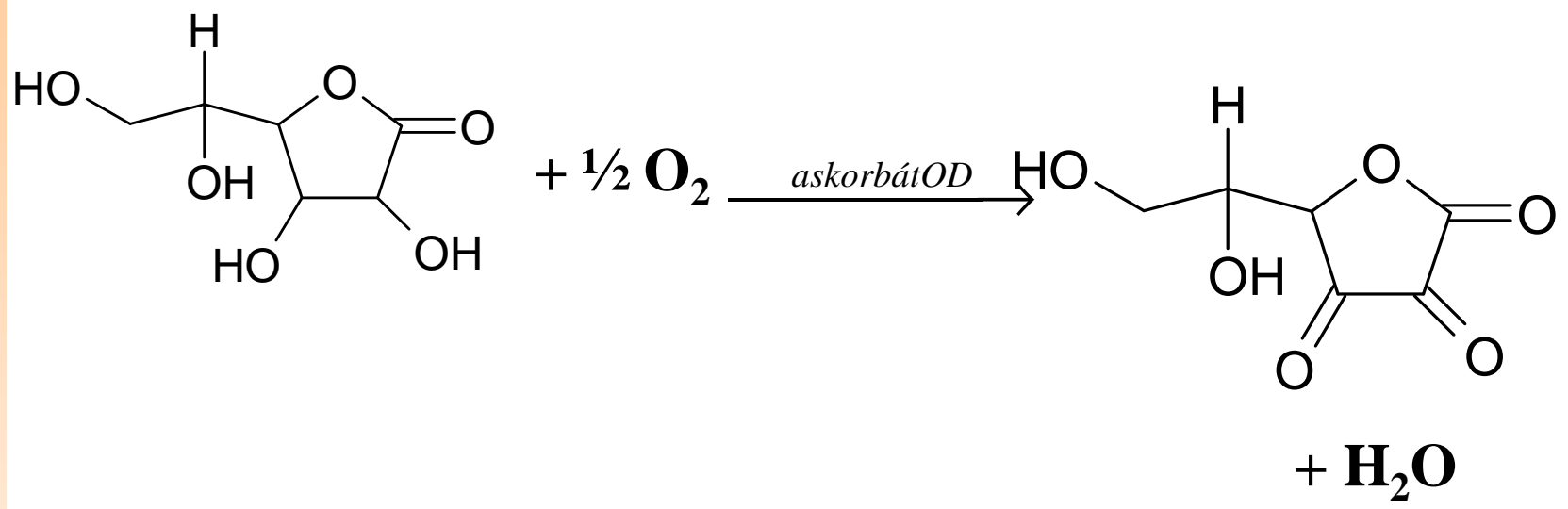
kyselina askorbová

Význam: stanovení v potravinách, ovoci, v preparátech

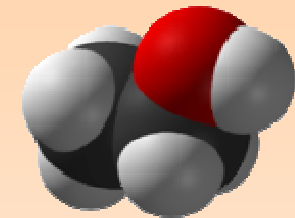
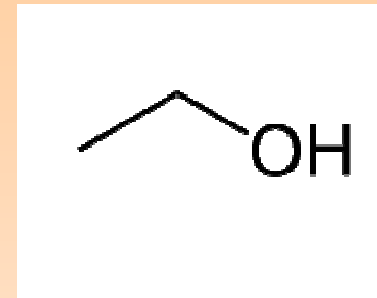
Biorekogniční vrstva:

askorbát oxidasa (EC 1.10.3.3) kuproprotein
oxiduje vitamín C na dehydroaskorbovou
kyselinu, vzniká však jen voda, lze tedy
použít pouze kyslíkovou elektrodu
větší citlivosti lze dosáhnout zpětnou
chemickou redukcí vznikající dehydroaskorbové
kyseliny např. cysteinem

ETHANOL

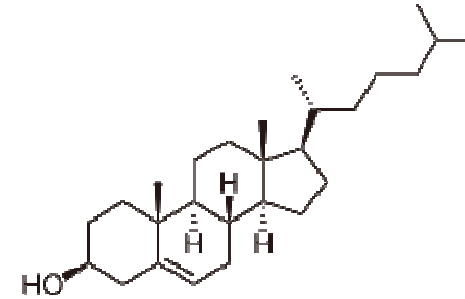
Význam: v alkoholických nápojích
klinická praxe, při kontrole řidičů
vhodné použití biosensorů, jsou snadno přenosné
pokusy měřit vydechovaný vzduch- nadějně

Biorekogniční vrstva

alkoholoxidas (EC 1.1.3.13) mikrobiální

(*Pichia pastoris*) spec. aktivita bývá 40 U/mg

CHOLESTEROL

Význam: klinická praxe (ukládá se ve stěnách cév)
při kardiovaskulárních chorobách nejčastější
příčina morbidity obyvatelstva (1/2 všech úmrtí)
3,5 až 5,2 mM (6,5 = 2, 7,4=4)
potravinářství

Biorekogniční vrstva:

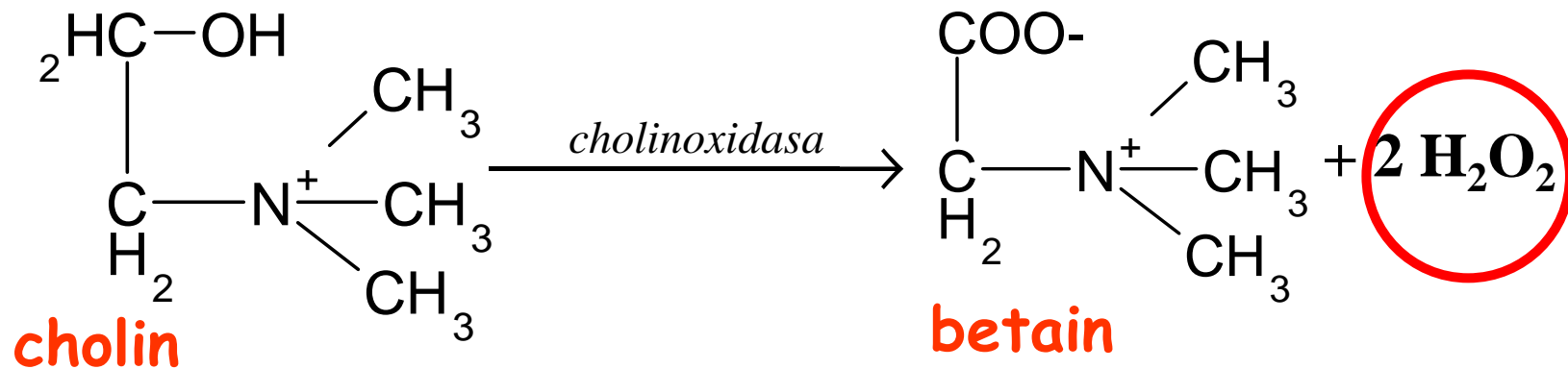
Cholesteroloxidas (EC 1.1.3.6) produkce peroxidu vodíku,
cholesterol volný, pokud je třeba stanovit

formu

vázanou v esterech, přidává se navíc
cholesterolesterhydrolasa (EC 3.1.1.13),
pak je vhodné pracovat v prostředí detergentu
(Triton X-100, deoxycholát) nebo v organickém
rozpuštědle.

CHOLIN

Význam: často se měří při studiu nervové funkce
Enzym: **Cholinidasa (EC 1.1.3.17)**
Alcaligenes sp.
produkuje betain a 2 molekuly peroxidu vodíku

FENOLY

Význam: stanovení v průmyslových odpadních vodách
v některých potravinách (oleje)
průmyslové produkty

Enzymy: tyrosinasa (EC 1.14.18.1) fenoloxidas a nebo polyfenoloxidas a, kuproprotein izolovaný ze žampionů, je možné použít přímo tkáňový řez.

Působí na fenol, jednoduché substituované fenoly, katechol, chlorfenoly.

Oxidace jde přes katechol na o-chinon, který spontánně polymeruje (tmavne)

lakasa (EC 1.10.3.2) izoluje se z houby *Polyporus versicolor*, kuproprotein, působí hlavně na hydrochinon a *p*-difenoly.

Karboxylové kyseliny a aminokyseliny

Kyselina mléčná (L-laktát)

kyselina jablečná

kyselina oxaloctová

kyselina močová

kyselina isocitronová

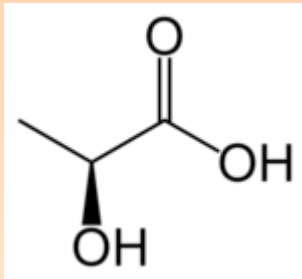
aminokyseliny: lysin, kyselina glutamová

mastné kyseliny

kyselina siřičitá

KYSELINA MLÉČNÁ = L-LAKTÁT

Význam:

- v klinické medicíně (koncentrace v séru pro rozlišení acidóz) norma: 2,7 mM
- ve sportovní medicíně ukazatel trénovanosti (nárůst koncentrace nastává jako reakce na zátěž)
- v potravinářském průmyslu - mléčné kvašení (v jogurtech a vínu).

Enzymy:

- laktát oxidasa (EC 1.1.3.2)** LOD z bakterie *Pediococcus*, flavoprotein produkující H_2O_2
- cytochrom b_2 (EC 1.1.2.3)** dehydrogenasa izoluje se z kvasinek, akceptorem je ferrikyanid a další mediátory
- laktátmonooxygenasa (EC 1.13.12.4)** produkce acetát+ CO_2 , používala se před LOD

Při mléčném kvašení může vznikat i
D-forma laktátu

Stanovení se provádí pomocí **D-laktátdehydrogenasy**
(**NAD⁺-dependetní**)

Laktátdehydrogenasa (EC 1.1.1.27) ze svalů savců
má jako koenzym **NAD⁺**, pro analýzu biosensory
se prakticky nepoužívá.

KYSELINA JABLEČNÁ

Význam: stanovení v ovoci, ve víně (hodnocení kvality)

Enzym: malátdehydrogenasa (NAD^+ , EC 1.1.1.37)
Bacillus subtilis

KYSELINA OXALOCTOVÁ

Význam: klinická biochemie, v moči při hyperoxalurii
zvýšené vylučování kyseliny šťavelové v moči
(dědičné poruchy, nadbytek vitamínu C,
nedostatek vápníku)

Kyselina šťavelová v moči vzniká z

10% z potravy

30% přeměnou kyseliny askorbové

60% endogenní vzniklá při metabolismu
aminokyselin

Enzymy: oxalát oxidasa (EC 1.2.3.4)

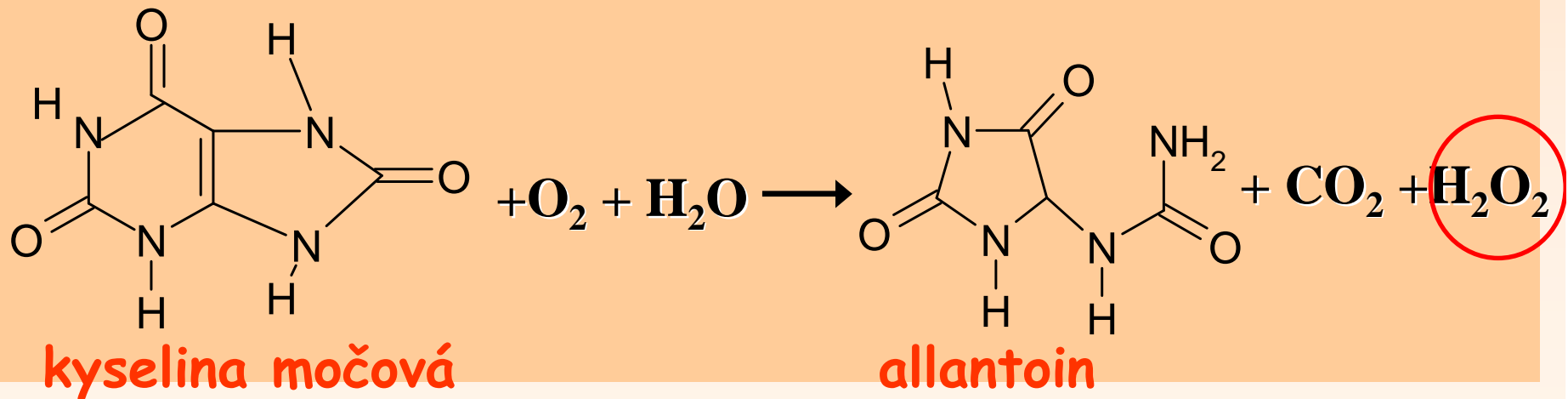
katalyzuje reakci:

KYSELINA MOČOVÁ

Význam: klinická biochemie, hematologické poruchy, dna (kyselina močová se ukládá v kloubech) v séru 0,14 až 0,4 mM

Enzym: urikasa (EC 1.7.3.3) urát oxidasa, obsahuje Cu oxiduje kyselinu močovou na allantoin a peroxid vodíku

KYSELINA ISOCITRONOVÁ

Vzniká jako vedlejší produkt při fermentační výrobě kyseliny citronové.

Enzym: isocitrátdehydrogenasa (EC 1.1.1.42)
(NADP⁺)

AMINOKYSELINY

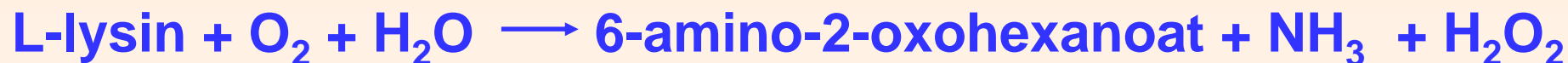
Význam: je možné stanovit jako sumu v potravinách

Enzym: oxidasa L-aminokyselin (EC 1.4.3.2)
pro L-aminokyseliny
oxidasa D-aminokyselin (EC 1.4.3.3)
pro D-aminokyseliny

LYSIN

Význam: esenciální, je přidáván do krmných směsí
Enzymy: lysin- α -oxidasa (EC 1.4.3.14), dekarboxylující
z *Trichoderma viridae*
lysindekarboxylasa (EC 4.1.1.18)
z *Escherichia coli*, *Bacterium cadaveris*
produkuje CO₂ a kadaverin, který lze stanovit
pomocí diaminoxidasy (EC 1.4.3.6) z hrachu

lysin- α -oxidasa

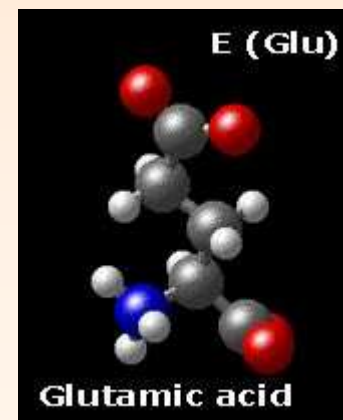
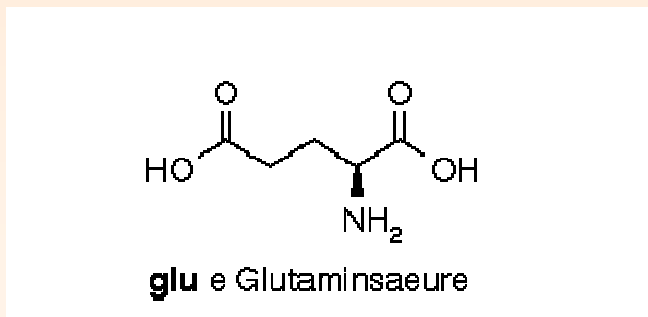
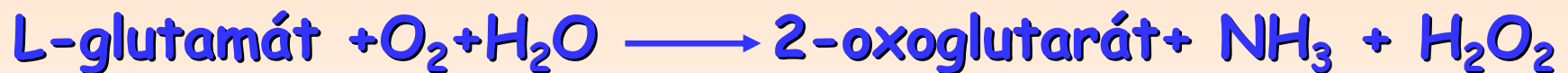
lysindekarboxylasa

KYSELINA GLUTAMOVÁ

Význam: je součástí polévkových koření, sojové omáčky.

Enzymy: **glutamát oxidasa (EC 1.4.3.11)** flavoprotein
produkuje z glutamátu NH_3 , CO_2 , α -oxoglutarát
a peroxid vodíku.

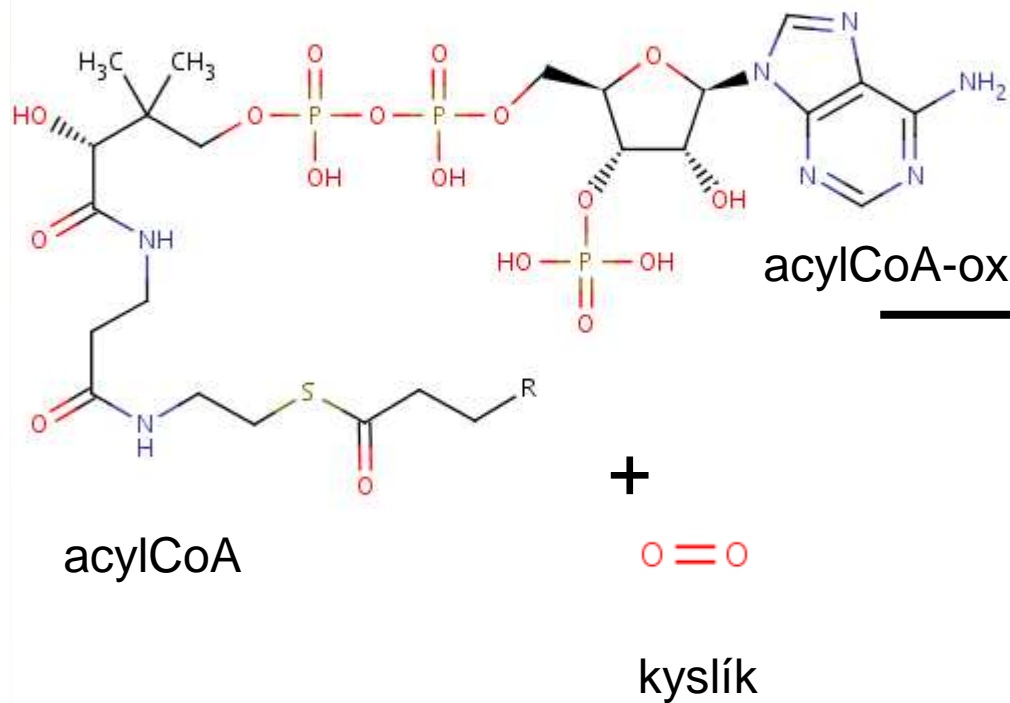
**glutamát dehydrogenasa (L-glutamát: NAD(P)⁺
oxidoreduktasa (deaminující) z jater)**
měla uplatnění dřív před objevem oxidasy.

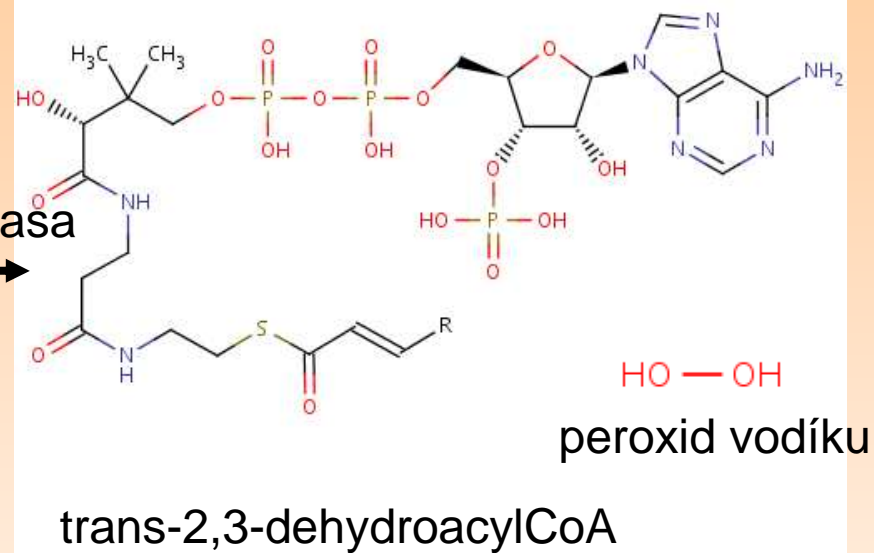
MASTNÉ KYSELINY

Význam: kyselina olejová a palmitová se analyzují v krvi, v potravinách indikují denaturaci tukových (olejových) složek

Enzymy: **acyl-CoA-syntasa** v přítomnosti ATP a CoA převede mastnou kyselinu na příslušný acyl-CoA, na který účinkuje **acyl-CoA-oxidasa (EC 1.3.3.6)**, oxidací vzniká dvojná vazba a současně se produkuje peroxid vodíku

acylCoA-oxidasa

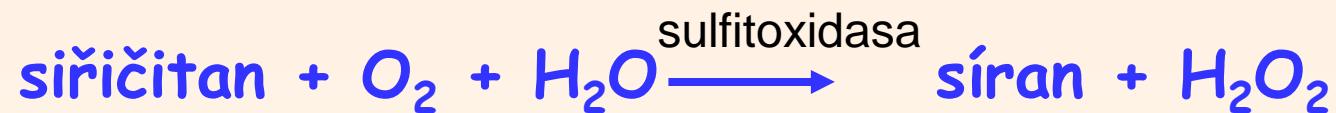
acylCoA-oxidasa

KYSELINA SIŘIČITÁ

Význam: obsah se stanovuje ve víně
Enzym: sulfitoxidasa (EC 1.8.3.1) oxidací vzniká peroxid vodíku

Některé další anorganické kyseliny lze stanovit na principu detekce inhibitorů (viz dále).

Dusíkaté sloučeniny

močovina

aminy a polyaminy

kreatin a kreatinin

purinové base

MOČOVINA

- Význam:** -klinická biochemie
indikátor funkce ledvin norma: 3,6 až 9 mM
-zemědělství: stanovení krmné dávky
na základě znalosti koncentrace močoviny
v kravském mléku
- Enzym:** ureasa (EC 3.5.1.5) absolutně specifická
katalyzuje:

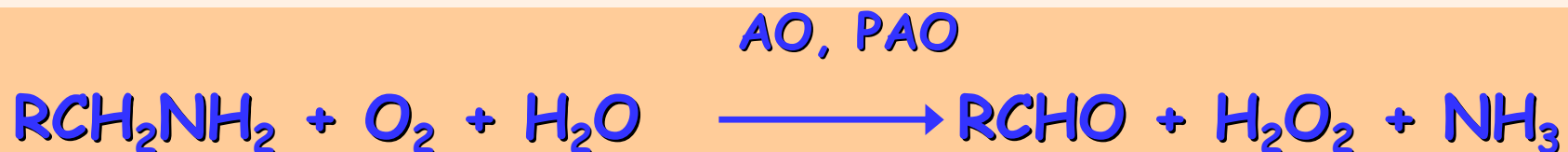
potenciometrie
konduktometrie

AMINY A POLYAMINY

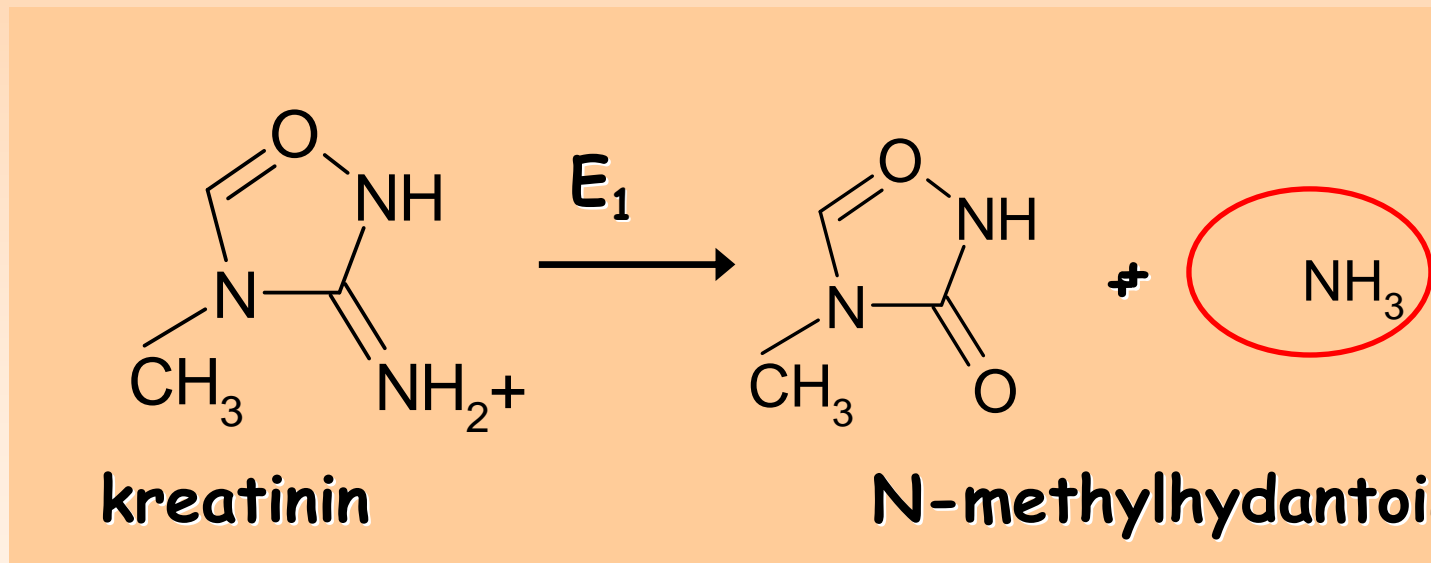
Význam: kadaverin a putrescin = diaminy, které vznikají působením mikroorganismů na potraviny bílkovinného složení (sýry, maso, ovoce, sojová omáčka, pivo, víno), indikátor čerstvosti potravin
klinická biochemie - histamin (alergická reakce)
polyaminy (spermin a spermidin) indikátory některých karcinomů

Enzymy: aminoxidasa (EC 1.4.3.6), AO
polyaminy (EC 1.5.3.11), PAO
katalyzují:

KREATIN A KREATININ

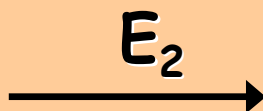
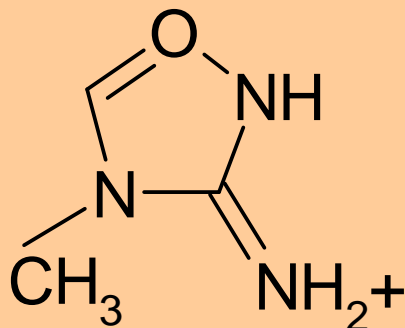
Význam: klinická biochemie, posouzení funkce ledvin

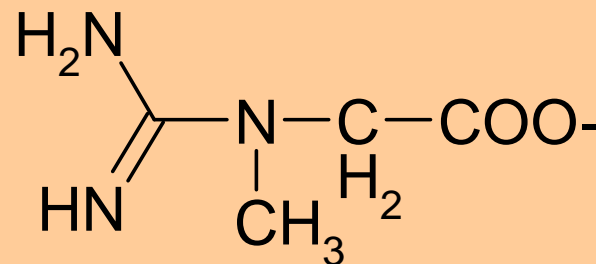
E₁ kreatininiminohydrolasa (EC 3.5.4.21)

potenciometrie

kreatinin

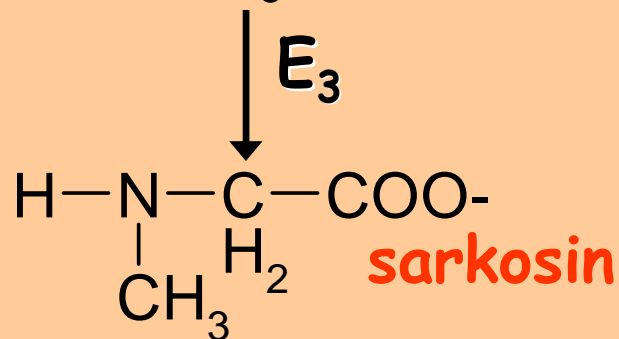

kreatin

$E_2 =$ kreatininamidohydrolasa
(EC 3.5.2.10)

$E_3 =$ kreatinamidinohydrolasa
(EC 3.5.3.3)

E_4

Formaldehyd, glycin + H_2O_2

$E_4 =$ sarkosinoxidasa
(EC 1.5.3.1)

peroxidová elektroda

PURINOVÉ BÁZE

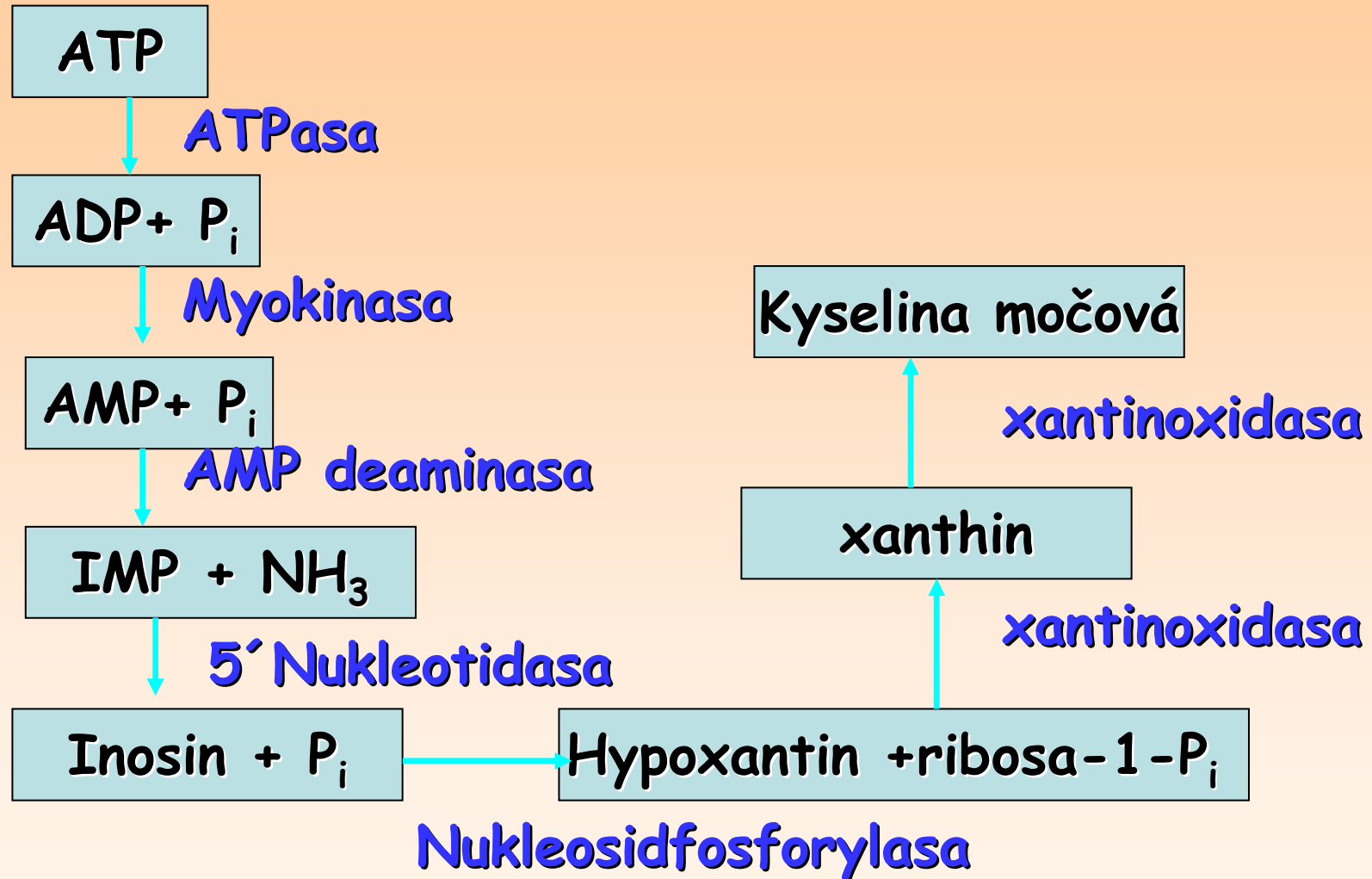
Význam: slouží v Japonsku jako indikátor čerstvosti rybího masa. Při kažení masa probíhá hydrolytický rozklad ATP, nakonec se oxiduje až na kyselinu močovou.

Nastávají změny kvality a chuti masa.

Enzymy: Byl vyvinut čtyřkanálový biosensor:

- 1) Xantinoxidasa (EC 1.2.3.2) (XOD)
- 2) XOD + Nukleosidfosforylasa (EC 2.4.2.1)
- 3) jako 2 + 5' Nukleotidasa (EC 3.1.3.5)
- 4) jako 3 + AMP deaminasa (EC 3.5.4.6)

PRINCIP BIOSENSORU

Postupně se určí hladiny všech metabolitů v tkáni.
Navíc se dopočítá obsah ATP/ADP
(výchozí množství je konstantní a známé).
Vypočítá se procentuální podíl xanthinu a hypoxanthinu
k sumě všech metabolitů - tzv. **faktor čerstvosti K**
Podle velikosti se pak maso klasifikuje jako:

Velmi čerstvé

Čerstvé

Kazící se

K je menší jak 10%

K je menší jak 40%

K je větší jak 40%

Estery a amidy

Acetylcholin

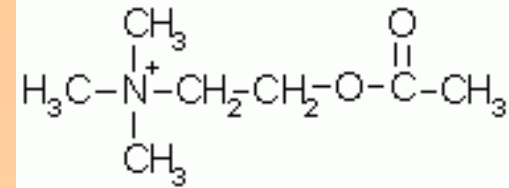
Fosfolipidy

Triglyceridy

Glycerol

Penicilin

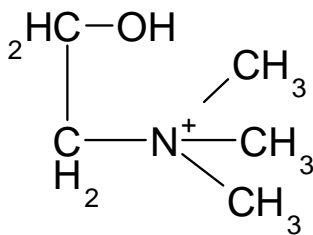
ACETYLCHOLIN

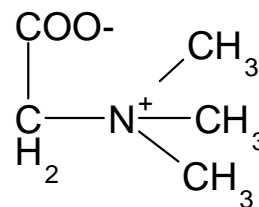
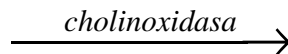
kation acetylcholinu

Význam: slouží jako mediátor přenosu vzruchů v nervové soustavě

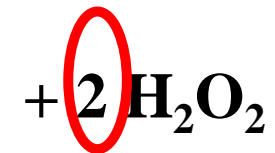
Enzymy: **acetylcholinesterasa (EC 3.1.1.7)**
z krvinek nebo elektrického úhoře AChE
štěpí na kyselinu octovou a cholin
(lze spojit s pH senzorem)
cholinoxidasa (EC 1.1.3.17 ChOD)
stanovení cholinu, produkuje 2 molekuly H_2O_2
Arthrobacter globiformis

cholin

betain

FOSFOLIPIDY

Význam: v krevní plazmě 2,5 až 3 mM,
hlavně fosfatidylcholin

Enzym: po hydrolýze fosfolipasou (EC 3.1.4.4)
vzniklý cholin se stanoví pomocí ChOD
cholinoxidasa (EC 1.1.3.17)

TRIGLYCERIDY

Význam: klinická biochemie: vyskytují se v séru:
normálně: 0,35 až 1,7 mM,
vyšší hodnoty: hyperlipidemie

Enzymy: lipasa (EC 3.1.1.3) hydrolýza triglyceridů
na mastné kyseliny a glycerol, který
lze stanovit:

1) glyceroldehydrogenasa (EC 1.1.1.6),
oxidací se produkuje NADH

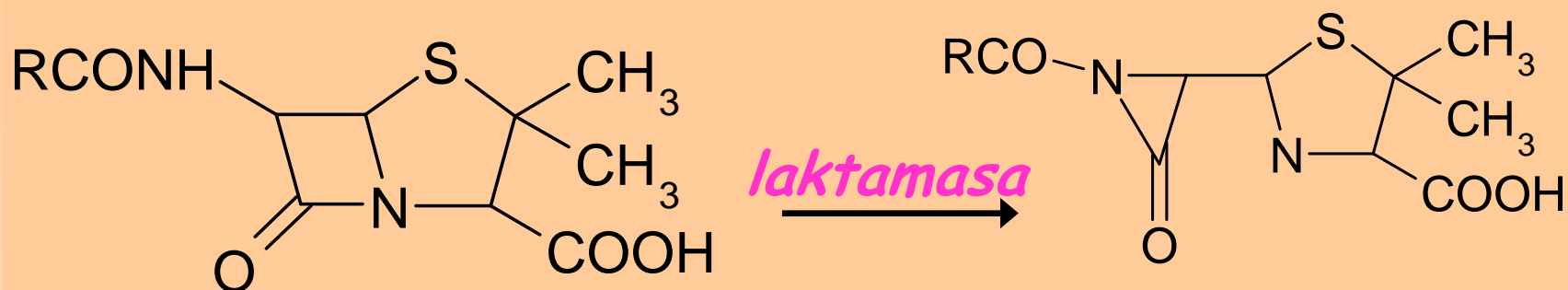
2) glycerol se převede pomocí
glycerolkinasy (EC 2.7.1.30)
na glycerolfosfát, který se katalyticky
přeměňuje pomocí glycerolfosfát oxidasy

PENICILIN

Význam: je biosensory stanovován během fermentační výroby.

Enzymy: dva enzymy:
 β -laktamasa (Penicilinas) (EC 3.5.2.6)
penicilinamidasa (EC 3.5.1.11)
oba se spojují s pH sensory

Stanovení penicilinu

penicilin

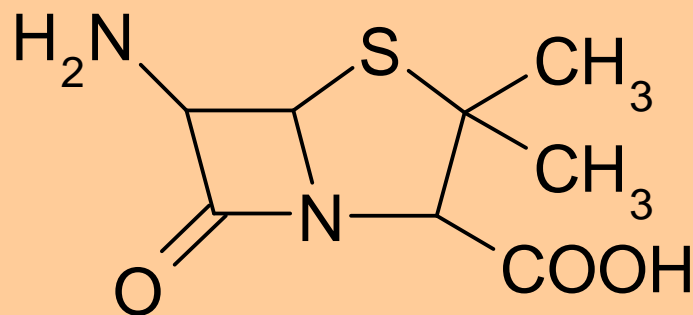
Peniciloinová
kyselina

Typ penicilinu:

(R=):

G...C₆H₅CH₂-

V...CHOCH-

6-APS

+ R-COOH